

MOTIV O CVRČKU

Cvrčak je simbol ljeta u mediteranskom pejzažu, kao što je slavuj glasnik pravog proljeća. Sve ljepote ljetnog podneva i veličanstvenost sunca može nam dočarati slušanje cvrčka na obali i otocima Jadrana. Njihovi sunčani ditirambi, o kojima pjeva V. Nator u svojoj klasičnoj pjesmi *Cvrčak*, ispunjavaju svojim simfonijama jadransko ljeto. Ipak njihovo cvrčanje na maestralu ima drugačije ugođaje negoli u mirno ljetno popodne, kad cvrčanje lomi u tisuće i tisuće prštavih dijelića modrine neba i mora. Te svečane rapsodije na krilima podnevnog zapadnoga vjetra, kad nam se čini da plašt svjetla isprepleće pjesma koja je u neprestanom pokretu, govore o ljepoti vatrenih zanosa kakve nam obilno pruža ljeto. A cvrčak zna biti i osamljen pjevač u kasnom ljetnom sutonu ili u lijepim danima poznog ljeta, kad prve kiše rashlade žegu i donesu osjećaj predjesenske blagosti. I tad je cvrčak utjeha uhu, dok nam se oči blaže modrinama i svjetlom.

Cvrčak je zatim najviše od svih kukaca u antičkim naroda uzbudio osjećaj prirodnih ljepota, pa su njegovo cvrčanje opisali mnogi pisci i opjevali brojni pjesnici¹. Živi i neposredni dodir s prirodom odražava se već u najranijoj helenskoj poeziji, osobito u Homerovim i Hesiodovim djelima, u pjesmama prvih liričara, posebno Sapfe, da bi se poslije stalno granao i dosegao naročit razvoj i svoju izražajnu snagu u Teokritovim idilama. Sličnu, ali slabiju, lirsku raspjevanost susrećemo u djelima rimskih pjesnika, kao što su Katul, Ovidije, Tibul i Vergilije.

Iz mnoštva tematskih primjera, koji bi nam mogli osvijetliti doživljaj i ljepotu pejzaža u djelima antičkih pisaca i pjesnika, a ti opisuju cvrčka, izabrao sam karakteristične odlomke.

Scenarija nekih Platonovih dijaloga odlikuje se osebujnim doživljajem ljeta. Tako je dijalog *Fedro*, komu je scena ljetni atenski krajolik, a po svojoj je genetskoj strukturi nastavak *Simposiona*, pun poezije ljeta

¹ Pauly-Wissowa, *REC* s. v. *έρειξ* s. 1114. i moja studija: Dva priloga o antičkom pjesništvu, II: *Epiteti i onomatopeje o cvrčku*, *Živa antika*, V, s. 61. i d.

u kojoj granati platan na kojega granama cvrče cvrčci kao jednostavna, ali umna Sokratova riječ, osvježavaju stranice toga dijaloga². Približava se podne, a Sokrat i Fedro izlaze iz prašnog grada Atene da bi se zaustavili i otpočinuli pod krošnjama platana na obali potoka Ilisa. Kad stigoše u sjenu, Sokrat reče (*Fedro*, 230 B): »Tako mi boginje Here, ovo je mjesto stvoreno za počinak i mir. Kako je ovaj platan granat i visok! Kako je samo konoplja izrasla i raširila svoju krošnju! Kako se bujno rascvala i cijeli kraj prožela svojim mirisom! Uz to pod platanom žubori izvor svježe vode, pa se nogom može osjetiti njegova svježina. Bez sumnje ovo je skriveno mjesto posvećeno Nimfama i riječnom bogu Ahelaju, a da je to mjesto posvećeno, možemo prosuditi prema glinenim lutkicama i zavjetnim kipićima. Ne čini li ti se također da je zrak ovdje pun nekog mirisa i slatkoće. Lahor, što dršće u lišću, nalik je nekoj svijetloj melodiji ljeta kojoj odgovara slatka pjesma cvrčaka u zboru. Ipak ono što me najviše očarava, to su visoke trave koje nas mame poput najmekšeg uzglavlja da se slatko odmorimo. O, mili Fedre, kako si me lijepo uputio kao kakva stranca!« – Na drugom mjestu u istom djelu Sokrat kaže (259 E): »Čini mi se, da nas promatraju cvrčci koji cvrče nad našim glavama i međusobno razgovaraju kao što to uvijek čine kad je žega. Kad bi ti opazili da i nas dvojica poput većine ljudi mjesto da u podne misaono razgovaramo drijemamo uljuljani njihovim cvrčanjem, onda bi se s pravom oni smijali. Vjerovali bi da vide pod sobom obične robove koji dođoše da spavaju na ovom skrivenom mjestu nalik na blago koje u podne plandujući spava uz pojilo. Naprotiv, ako spaze da u razgovoru slušamo njihovo cvrčanje, kao što je mudri Odisej slušao Sirene, a da ga nisu svojim pjevom začarale, – ti će nas zavidljivi, možda, obdariti onim darom koji im dadoše bogovi da ga dijele ljudima.« – Fedro dodaje: »Kakav je to dar? Nikada nisam čuo o tome!« – Sokrat odgovara: »Nije zgodno što to nije poznato prijatelju Muzâ! Pripovijeda se da su cvrčci prije postanka Muzâ bili ljudi. Kad su Muze postale i nastala pjesma, neke je ljude toga vremena toliko zanijela svojom ljupkošću da su zbog pjesme zaboravili na jelo i piće te zbog toga poumirali, a da nisu to opazili. Od tih ljudi rodiše se cvrčci, a Muze ih obdariše darom da im ne treba hrana nego da pjevaju bez jela i pića do smrti³. Kad umru, cvrčci odlaze javiti Muzama kako je koji od smrtnika poštovao pojedinu Muzu. Tako javljaju Terpsihori koji je smrtnici časte zbornim pjesmama, a tim je ljudima sklona ta Muza. Muzu Erato izvješćuju o onima koji osobito njeguju ljubavno pjesništvo, a drugim Muzama javljaju na koji način koju od njih časte. Najstarijoj Muzi Kaliopi, a zatim mladoj Ura-

² Meautis, C., *Platon vivant*, Paris 1950, s. 313. i d.

³ Usp. gotovo istu verziju u *Fabulae Aesopiae* col. C. Halm, Lipsiae 1872, fab. 399: Pripovijeda se da su nekoć, prije negoli su nastale Muze, cvrčci bili ljudi. Kad su se pojavile Muze i kad je nastala pjesma, kažu da su se neki ljudi tako zanijeli slatkoćom pjesme da su u pjesmi zanemarili jelo i piće te tako neopazice sami sebe upropastili. Otad se od njih rađa rod cvrčaka, a tomu su rodu Muze darovale dar pjesme. Kad se taj rod rodi, njemu nije potrebna hrana, on živi pjevajući bez jela i pića, dok ne ugine.

niji, kazuju imena onih koji se bave filozofijom i koji razvijaju umjetnosti, kojih su te Muze zaštitnice, a te su dvije Muze one koje upravljaju putanjama nebeskih tijela i njihove su pjesme najmelodioznije. Eto brojnih razloga, zašto treba u podne razgovarati, a ne spavati.«

To je ta poezija podneva koju uljepšava cvrčak i čini da ljudi osjete vječni ritam prirodnih ljepota, jer su sunčevi pjevači, proroci Muza (262 D), tako očarali Sokrata da on postaje nimfoleptom, da je obuzet pijanizmom zanosom koji darivaju samo Muze, pa drži da bi mogao u takvu krajolik u i u takvoj ljepoti antičkog ljeta spjevati ditiramb.

I karakteristika Diogena Laertskog⁴, da je Platon tako slatko govorio kao što s grana skladno cvrče cvrčci, nije ništa drugo nego profinjeni osjećaj za ljepotu cvrčanja bezbrižna sunčeva pjevača. Toliko je bila, a i danas je ugodna simfonija cvrčkova pjeva, osobito u svečano doba ljetnog popodneva, kad duva i miluje kosu i lice zapadni vjetar raznoseći stotine melodija toga pjevača.

O cvrčcima su se pripovijedale različite bajke. Tako se pripovijeda o kitarodu Eunomu iz Lokarâ da mu je na sedmožičnoj kitari prigodom natjecanja u kritičnom trenutku pukla jedna žica. Tad na glazbalo doleti cvrčak i počne cvrčati. Na taj je način kitarod pobijedio na natjecanju⁵. Dva su pjesnika *Palatinske antologije* opjevala tu predaju, i to Pavao Silencijarije (*VII, 54*) i Anonim (*IX, 584*). Obojica žele istaći ljubav prema cvrčku i izraziti divljenje za čari ljetnog ugođaja, u kome sunčev pjevač svojim cvrčanjem budi posebna liriska raspoloženja u mašti slušaoca. Prvi pjesnik o tom ovako pjeva:^{5a}

Lokranin Eunom mjedenog cvrčka posvećuje Febu,
jer je ukrao sklon pobjednim vjencem mu vlas.
S kitarom takma je bila, dok takmac mu bio je Partes.
tek što zaječa glas lokarske kitare baš,
puče jedna od žica i muklim zujem zašuti.

⁴ Diogenis Laertii *de claris philosophis etc.*, III, 7 (izd. Paris 1878, *graece et latine*).

⁵ Strabo: *Geographica*, VI, 260, 9: »Rijeka Haleks dijeli Reginsko i Lokransko polje i teče dubokom dolinom. I gle čuda, cvrčci, koji su na lokranskoj strani, cvrče, dok oni koji su na suprotnoj, žive nijemi. Misli se da je uzrok tomu što ti žive u sjenovitom i vlažnom predjelu pa puni rose ne mogu napeti svoje nježne opne. Drugima su opne suhe i napete tako da zvučno pjevaju, jer žive na prisojnim mjestima. Lokrani pokazuju kip kitaroda Eunoma koji je predstavljen kako drži kitaru, a na njoj je cvrčak. Timej o tome pripovijeda: »Nekoć su se Eunom i Ariston iz Regija natjecali u Pitu u pjevanju za nagradu prema ocjeni. Ariston je nastojao, da mu u Delfima budu skloniji pri podjeljivanju nagrade navodeći da su njegovi preci bili Apolonovi svećenici te da je taj drevni rod utemeljio koloniju Regij, kad se iselio iz Delfa. Eunom je na to primijetio da to nema nikakve veze s njihovim natjecanjem, kad u Aristonovu kraju nemaju ni cvrčci glasa koji na drugim mjestima itekako zvučno pjevaju, ali da ipak misli da se Ariston može natjecati i nadati se pobjedi.« U natjecanju je pobijedio Eunom. Poslije je postavio kip, o komu sam govorio, u svom zavičaju, jer mu je cvrčak u trenu kad je pri sviranju pukla žica, sleiio na kitaru i nadohnadio zvuk prekinute žice«.

^{5a} Oba je ova epigrama D' Annunzio lirski kontaminirao u pjesmi *Offerta votiva*, u prijevodu Vl. Nazora, *Posljednja trijada*, s. 99. D' Annunzijevo kontaminiranje predmet je jedne moje druge studije.

*Ali, da ne bi zbog nje pjesma izgubila takt,
 sleti na kitaru nježno cvrčec zvukolija cvrčak.
 Njegov nadoknadi glas strune puknute zvuk.
 Sve, što obično pjevaše prije u šumama gustim,
 slilo u predivan sklad s kitarom zvonkom je tad.
 Zato ti, Febo, Eunom mjedenog dariva cvrčka,
 da bi s kitarom v'jek, bio tebi na čast.*

Anonim ovako intonira svoj epigram:

*Febo, ti znaš takmaca kako je svladao некоč
 Eunom Lokranin svog. Željnim reći ću to.
 Prebirah žice na kitari zvučnoj, kad usred je pjesme
 jedna žičana nit pukla naglo baš tad.
 Zvučala nije mi više, kada je potreban bio
 ušima mojim njen zvuk, da bi se skladao takt.
 Slučajno tada na lirine račve doleti cvrčak.
 Njegov nadoknadi glas žicu u pravi čas.
 Svirao na šest tada sam žica, dok sedma je pukla,
 njegova cvrka joj baš zamjena bila je tad.
 Pjevao podnevni pjevač pjesmu je onu iz šuma,
 što je pastirska slast; meni bijaše za sklad.
 I dok je cvrčao on nevidljivim žicama svojim,
 skladno njegov je pjev zvučao i lirin glas.
 Zahvalan njemu sam zato, jer mi je pomogo cvrkom.
 Njegov tučani lik kitari ukras je sad.*

U mitologiji se pripovijeda da je Heraklo некоč bio u južnoj Italiji i da su ga umorna od naporna rada, kad je htio otpočiniti na obali rijeke Haleks, cvrčci ometali svojim cvrčanjem. Zato su im bogovi oduzeli dar cvrčanja; nisu svim cvrčcima nego samo onima s jedne obale rijeke. Tako su na jednoj obali otada živjeli *zvukolije cvrčci*, a na drugoj *nijemi cvrčci*. O božici Eos mit priča da je u svojoj nestalnoj ljubavi, kao što je nestalno svježe jutarnje rumenilo, jednom zavoljela Titona. Na njenu molbu Zeus mu je darovao vječni život, ali je Eos zaboravila izmoliti vječnu mladost. Zato je Titon vremenom ostario, tijelo mu se zgrbilo, a glas iznemogao. Eos ga zatvori u neku dvoranu svoga dvora; tu je Titon polako venuo i na kraju preobrazio se u cvrčka.

*

Antički su narodi pripisivali cvrčku neke božanske atribute. Vjerovali su da je cvrčak svet kukac⁶, da ima u sebi proročku moć⁷, da se sam rađa iz zemlje⁸, da mu je hrana rosa s lišća⁹. Plinije Stariji drži da je

⁶ Aelianus, *De natura anim.*, XIII, 26.

⁷ Plato, *Phaidros*, 262 d.

⁸ Aelianus, *cit. dj.* XI, 262. i XIII, 26, Plato: *Symp.*, 191 c (*izd. Schantz*) pa i naš Matoš, kad veli: »Realista sam kao cikada, što laže da živi od rose i od svijetla«. (*Djela*, III, 13, Binoza 1936). *Usp.* VI. Nazor: *Na vrhu jezika i pera*, Zagreb 1942, s. 44: *Brač*: »Otoče cvrčaka, vječno, neprekidno, uvijek jednako razliježe se tobom glas mediteranskih cikada. Slušahu ga kolonisti Grci, starosjedioci Iliri, osvajači

cvrčak dobar lijek u slatkom vinu¹⁰ i na kraju, da donosi sreću.¹¹ Takvih vjerovanja ima i danas¹².

Cvrčak je bio omiljeni predmet u helenskoj umjetnosti, jer postoje mnoge intarzije na novcima i gemama koje prikazuju cvrčka¹³, a obojeni cvrčci od pečene zemlje bili su mila dječja igračka. Obilje takvih igračaka pronašli su arheolozi, kad su iskapali dječje grobove. Osim toga, cvrčak je služio i kao amulet. Njega su njegovale i u kućama ga držale u zlatnim krletkama helenske dame. Štaviše, te su izlazile na šetnju s tim krletkama, jer je to bio dokaz naročite otmjenosti. Prema epigramima u *Palatinskoj antologiji* znamo da su ga pokapali s istim počastima kao i čovjeka. Tukidid nam pripovijeda¹⁴ da su bogatiji Atenjani, da bi istakli svoje porijeklo, nosili uz jonsko odijelo i zlatne cvrčke kao ukrase. To je tzv. *tetigoforija*. Aristofan se u komediji »*Oblaci*« (984) ruga tom starinskom običaju.¹⁵

Osim Platonova opisa u *Fedru*, u komu se Sokrat dodirnuo mita o postanku cvrčka i njegovo cvrčanje upotrijebio kao sliku ustrajnog duhovnoga rada, mi susrećemo kod mnogih helenskih i rimskih pjesnika različite poetske slike i intonacije u kojima je lirski opisan taj ljetni pjevač. Te se evokacije mogu svrstati u tri skupine: Prvu čine poredbe i metafore o cvrčku što se odnose na samoga čovjeka, kao u Homera (*Il. III, 145. i d.*):

Oko Prijama Lamp i Pantoj i Klitije bjehu,
Timet i Hiketaon od loze Aresa boga
i dva razumna starca Ukalegon i još Antéonor.
Svi ti sjedahu, ljudske starješine, kod Skéjskih vrata,
Starost im nije dala vojevati, al' govornici
bjehu valjani nalik na cvrčke, koji na stablu
u šumi sjede i milim oglasuju otud se glasom.¹⁶

Rimljani, težaci Hrvati i trgovčiči Mlečići: znahu za nj gusari Saraceni i Omišani u uvalama morskim, ovčari Neretljani gore na visoravni.

I svakome je govorio njegovim jezikom o onome što uvijek ostaje, uza sve prijetvorbe, uza sva mijenjanja narodâ, vjerâ, državâ i običajâ. I taj je glas, glas tvoj i glas tvoga kamena, tvoje zemlje i tvojih biljaka. I on hući, o rodni moj otočce, neprestano u mojim ušima, kao šum mora u školjci što je talas izbacio već davno na pijesak«.

⁹ V. Aelianus, *cit. dj. i mj.*

¹⁰ Plinius M., *Hist. n.*, XXX, 49

¹¹ *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, New-York 1949, s. v. *criket*, s. 260-261.

¹² Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια s. v. τέτσις

¹³ Imhoff-Keller; *Tier u. Pflanzenbilder auf Muenzen und Gemmen*, VII, 32-36, XXIII, 38, 43. i 45. XXV, 18. i 19. i Plinije, *Hist. n.* XXXIV, 57, gdje veli za kipara Mirona: »*fecisse et cicadae monumentum et locustae, quas carminibus suis Erinna significat.* Usp. još: Phil. Maioris, *Imagines, Lipsiae* 1893, 366, 7.

¹⁴ Tukidid, *Hist. b. P.*, I, 6.

¹⁵ V. Daremberg-Saglio, V, str. 163-64.: τετιγοφορία, kao i pod: *bestiae mansuetae* i M. Bieber, *Griechisch. Kleidung*, Berlin 1928, s. 26. i 27.

¹⁶ Svi su prevedeni odlomci kao i cjelovite pjesme moj prijevod osim ovoga odlomka, koji pripada T. Maretiću.

Zatim u Teokrita (*Id. I, 148*):

Tirside, lijepa ti usna puna slatkoga meda
i saća bila, a slatke ti jeo Egilove smokve,
jer ti zvučnijim pjevom od cvrčkova cvrčanja pjevaš...

ili (*V, 27*):

Komatas:

-Onaj što vjeruje zajedno s tobom susjeda da će
svladat, pjev mu je zujenje ose
sram slatke cvrčkove pjesme.

i (*IX, 31*):

Cvrčak je cvrčku prijatelj, a mrav mravu.

Uzimajući sliku o cvrčkovu pjevu Aristofan se ovako ruga Atenjanima (*Ptice, 39*):

Ta cvrčci cvrče jedan do dva mjeseca
po zelenim granama, dok nam kroz cijeli život
Atenjanji cvrče na sudu...

U Vergilija (*Ekl. II, 12*):

Grmlje na suncu žarkom, dok za tobom gledam, kud ideš,
od cvrke cvrčaka i od glasa mojega ječi.

Antipatar Solunjanin (*AP, IX 92*) uspoređuje pjesnika sa cvrčkom:

Zaista jedina rosa cvrčka opiti može.
Pijani od rose pjevaju zvučnije od labudova.
Tako i pjesnik, da bi uzvratio gostoprimstvo
svjedoči stihom zahvalnost pa i za neznatan poklon.
Ovim stihom iz počasti tebi odgovaram prvo:
Hoće li sudba, često stih će mi pjevati tebi!

Marcijal, da bi ismijao škrta mecenu, ovako pjeva (*Ep. I, 18*):

Darovao si mi, Lupe, imanje pod zidinama Rima.
Ipak je moje imanje na prozoru veće.
Zar možeš reći, da je to imanje
i zar možeš takvim imenom ga zvati?
Ta na njemu je mrkva Dijanin gaj,
a prekrilo ga krilo zvučna cvrčka...

Cvrčak je opjevan kao simbol i ugođaj simfonije ljeta. Tako čitamo kod Hesioda (*Djela i dani, s. 582*):

Kada češljika cvjeta, a zvučni zvukolija cvrčak
sjedi u lišću na stablu i stalno krilima hitrim
zvonku razlijeva pjesmu u ljeto u sparno doba...

zatim (*Heraklov štít, s. 393*):

*Kada pak počne krilima modrim zvučolija cvrčak
sjedec na grani zelenoj o ljetu pjevati svima,
pjevač, kome je jelo i piće plodonosna rosa
pa kroz cijeli bogovetni dan od rane zore
cvrčanje lije, dok zemlju ispija sunčana žega.*

Pjesnik Alkej (*B. frg. 39*) ovako evocira sunčana pjevača:

Napij se vina! Visoko je sunce,
doba je ovo, kad sve je žeđu iscrpeno
pa izgara od suše,
*dok mili i zvučni cvrčak trajno u granju cvrči
i zvonki svoj pjev krilima svojim toči.*
Plamen sunca zemlju žeže i prži.
Čas je ovo, kad trn češljike cvjeta
i žene su strasnije, dok sjeta muškarca
sad nježnijim u ljubavi stvara,
jer žega čelo i koljeno obara.¹⁷

Aristofan u komediji *Ptice (s. 1090)* pjeva:

Niti za žege nas ljetne
žar zrake vruće pali,
jer po cvjetnim livadama
u sjenovitu krilu brijestova boravim
*u podne, kad od žarka sunca mahnit sav
božanski pjevač svoju izvikuje pjesmu...*

Teokrit je kao tipični pjesnik prirodnih ljepota ovako izrazio svoje oduševljenje prema cvrčku:

Drhtalo lišće brijestova i jablanova je mnogih
nad našom glavom, dok blizu sveta romonjaše voda,
što je u pećini Nimfa iz izvora bistroga tekla.
*Po sjenovitim granama suncem su opaljeni
cvrčali zvučni takmičeći se cvrčanjem cvrčci.*

*...kada cvrčak,
bojeći se podnevnih pastira,
cvrči na vrhu stabla na najvišoj grani.*

Rimski pjesnik Vergilije, čije se *Ekloge* ističu mnogim izrazima nepatvorena daha osjećaja prirode, na osebujan način dočarava cvrčanje cvrčka u *Georgikama (III, s. 234)*:

¹⁷ *Usp. Himer. Orat. XIV, 10. i 11, gdje taj iznosi sadržaj Alkejeve himne, u kojoj je bio opjevan dio mita o Apolonu. Alkej pjeva kako je Apolon kolima, u koja su bili upregnuti labudovi, krenuo mjesto u Delfe u zemlju Hiperboreja. Tamo se zadržao godinu dana, a onda se usred ljeta na istim kolima vratio u Delfe. Apolona dočekuju zborovi mladića, a cvrkutanjem ga pozdravljaju slavuji, lastavice i cvrčci.*

U polje krenimo svježe netom nam Danica sine,
 dok još rano je jutro, dok trave se rosom bijele,
 jer je nježna i rosna travica najdraža stoci.
 Onda, kad četvrti nebeski sat i žeđu donese
 i kad cvrčanje cvrčka zvukolije odjekne šumom, –
 vodi k izvoru stada il k jezeru dubokom goni,
 da se napoje vodom, što žlijebom hrastovim teče.

Juvenal (*Sat. IX, 67*) na jednom mjestu aludira na bogatstvo ljeta kad kaže:

Što da kažem dječacima u prosincu,
 Kad dršću od glave do pete?
 (Mogu im reći): – *Istrajte i cvrčka čekajte!* –

Longo u svom romanu *Dafnid i Hloja* na trima mjestima opisuje cvrčaka i tako ispunjava naročitom vedrinom bezbrižnu pastoralu kad najprije piše: »*Proljeće je bilo na izmaku, a ljeto počinjalo u punom jeku. Voćke bijahu pune plodova, a njive usjeva. Ugodno bijaše cvrčanje cvrčaka, mio bijaše miris voća i divno blejanje stada*« (*I, 23*). Zatim na jednom mjestu Dafnid s mnogo naivnosti kliče: »*Oh, vi cvrčci, kako ste brbljavi! Vi ne dopuštate da Hloja spava, kad toliko zvučno cvrčite!*« (*I, 25*). Buđenje ljubavi Longo je znao obojiti prirodnom naivnošću: »*Dok je Dafnid ovo šaptao, uleti cvrčak u Hlojina njedra bježeći pred lastavicom. Budući da ga više nije mogla progoniti, pri letu je Hloju dodirnula krilima po jagodicama. A, jer Hloja nije znala što se događa, naglo se prene i klikne. Kad ugleda lastavicu, koja je još u njezinoj blizini lepršala i isto tako Dafnida da se smije zbog njezina straha, presta se bojati i protrlja svoje dremaljive oči. U tom trenu zapjeva cvrčak u Hlojinim njedrima, da bi kao bjegunac izjavio svoju zahvalnost za svoj spas. Hloja tad ponovo klikne, a Dafnid se nasmije. Cvrčak je bio izgovor da zavuče ruke u njena njedra pa izvadi vrlo lijepa cvrčka, koji je i dalje cvrčao. Hloja se obradova kad ga ugleda, poljubi ga i opet stavi u njedra. Tad cvrčak nastavi svoje cvrčanje.*« (*I, 26*).

Bezbrižnost Dafnida i Hloje Longo ocrtava kratko, ali svježe i poletno, kad piše (*III, 24*): »*Lovili su brbljave šturke i hvatali zvukolije cvrčke, pleli cvijetne vijence, tresli stablima i jeli pale plodove.*«

Tri pjesnika *Palatinske Antologije* zanosno opijevaju cvrčka i ljepotu ljetnog ugođaja. Tako Apolonid ili Filip (*AP. IX, 264*) pjeva:

Sjedeć na grani na najvišem završku pjevaše cvrčak
 u žarko podne plješćući krilima. Samotni krajolik
 očaran bijaše njegovim pjevom i prezvučnom pjesmom.
 Tada ptičar Kriton, rodom iz Piale
 ljepljivom zamkom uhvati cvrčka, nježna pjevača.
 Ipak su ptičara bozi osjetljivo kaznili tada:
 Otada nijednu pticu ulovio nikada nije.

Anonim (*AP. IX, 373*) ističe svoju nježnost prema cvrčku, kad kaže:

Zašto bezbožnom rukom, pastiri, lovite mcne
 cvrčka, što voli samoću i zašto s rosnih grana

*skidate onog, što ga slavujem nazivlju Nimfa,
koji u žarko u podne očarava cvrčanjem zvonkim
mnogi sjenoviti dol, mnogi planinski gaj?
Zar vam dovoljno drozdova, kosova i vrabaca nije,
tatova poljskih plodova? Njih je slobodno hvatati,
slobodno ubiti njih je. Pa zašto izabrate mene
vaš da ga ubije jed, rosni jer hrani ga list?*

Meleagar, čije se pjesme odlikuju lepršavim lirizmom, u svome epigramu pjeva (AP. VII, 196):

*O zvučni cvrčku, koji pijan od kapljica rose,
osamljen pjevaš jednostavnim zvukom pjesmicu svoju
u lišću skriven na završku nožicama piličastim
i liješ zvukove lire iz svog žučkasta tijela,
zapjevaj, prijane, pjesmicu šaljivu Nimfama šuma,
koja se takmičiti može zvučnim Panovim pjevom,
da bi, dok od ljubavi bježim, podnevno sunce
meni, što počivam u sjeni platana, ugodno bilo.*

Grgur Nasijanski^{17a}, u čijim se pjesmama često sreće krajolik, u jednoj svojoj pjesmi pjeva:

S tužnom dušom bio sam jučer
u sjeni granata luga.
Bijah sam.
Po svom sam kopao srcu.
Slatko mi je duši, kad trpi,
u tišini krajolika pružiti ovu utjehu:
Ugodno šuštanje granja,
udruženo s cvrkutanjem ptica,
kapalo je na me s grana
i na srce prepuno tjeskobe.
Vješti pjevači, ljubavnici sunca,
cvrčeći krilima zvučnim
ispunjavahu cvrčanjem šumu
cvrčeći s visokih grana...

Od svih pjesama koje su pjesnici posvetili cvrčku najpoznatija, a i po svojoj lirskoj vrijednosti najznačajnija je Anakreontova pjesma *Cvrčku*¹⁸:

*O cvrčku, blaženim te nazivamo,
kad ti napivši se rosice
pjevaš na najvišoj grani
svoju pjesmu kao kralj.
Sve pripada doista tebi,
što vidiš u polju,
pa i ono, što nam donose Hore.
Orači te nježno ljube
i svatko te štiti;
cijene te svi smrtnici,
jer si blagi vjesnik proljeća.*

^{17a} S. Georg. Theol., *Carmina*, I. I, P. M. XIV-7.

¹⁸ Th. Bergk, *Lyrici melici* (Lipsiae 1837) s. 1062.

Miluju te Múze
i samom si Apolonu drag,
taj ti daje tvoj zvučni glas.
O mudro dijete zemlje, što pjesmu voliš,
starost te ne uznemiruje,
Zlo ne može tvome naškoditi tijelu,
jer u njemu krv ne struji.
Malo treba pa da budeš bogovima sličan.

Ta pjesma pokazuje kako su helenski pjesnici umjeli uočiti u simfoniji ljeta upravo ono što je između ostalih impresija prirodnih ljepota bilo u doživljajnom smislu najtipičnije za mediteranski krajolik, što je svakome bilo najprisnije. U tomu za njihovo stvaralaštvo vrijedi ono što Blaise Cendrars kaže u svojoj pjesmi *Au coeur Monde*, da je »*aktuelnost jedini vječni izvor poezije*«. Goethe, koji je kongenijalno preveo tu pjesmu¹⁹, osjetio je taj helenski smisao za aktuelno i prigodno jer na jednom mjestu, kad objašnjava što je to prigodna poezija, piše: »*Neki osobit događaj postaje opći i doista poetski istom onda ako ga oblikuje pjesnik.*«

Šest Ezopovih basana²⁰, od kojih poslovično poznata *Cvrčak i mravi*, sve su osim jedne, u kojoj Ezop kao i Platon govori o postanku cvrčka i njegovu cvrčanju, obojene utilitarnom tendencijom. I poslije su poznati basnopisci kao Fedar, La Fontaine i drugi iskoristili Ezopovu tematiku o cvrčku, ali je svaki basnopisac toj jednostavnoj Ezopovoj tematici dodavao svoje izvorno stvaralačko obilježje. Fedrova basna *Cvrčak i sova*²¹ odlikuje se osobitom inventivnom svježinom tematike u kojoj je istaknuta bezbrižnost sunčeva pjevača, jer Fedro ovako pjeva:

Tko uljudan s drugim ne zna biti,
taj biva kažnjen zbog oholosti vrlo često.
Cvrčak je zajedljivim cvrčanjem svojim
smetao sovi, što je obično u noći
tražila hranu, a po danu spavala u duplji.
Molila ga sova da zašuti, *Cvrčak poče tada*
da još snažnije cvrči. Opet ga molila sova,
al on mahnutije zacvrči. Kad vidi ona,
da ne može na lijepe i da joj prezire molbe,
brbljava cvrčka ovom prijevarom smete:
– Kad mi spavati ne da ta *tvoja cvrka*,
za koju misliš da su zvuci s Apolonove lire,
namjera mi napiti se nektara, što ga Atena
nedavno meni dade. Ako ti dosadno nije, dođi,
prijateljski ćemo piti, *Cvrčak izmoren žeđu*,
kad ću, da mu *pjevanje* hvali,

¹⁹ *Usp. Goethe, Knjiga poezije, Zagreb 1950 (Mala bibl. –Zora–) i prijevod D. Tadijanovića, s. 67–68.*

²⁰ Vidi Halmovo izdanje: *Fab.*: 65, 65 b, 172, 337, 299, 400, i 401. U 339. basni nalazi se gotovo ista verzija o postanku cvrčka kao u Platonovu dijalogu *Fedar*, 259 E. U 172. Ezopovoj basni imamo varijantu Apolodorova epigrama iz *Ant. Pal.*, IX, 264.

²¹ Phaedri *Fabulae Aesopiae* (izd. L. Müller, Lipsiae 1898), I. III, f. 16.

lakomo doleti. Sova pomoli glavu iz duplje,
zgrabi prestrašena cvrčka pa ga ubi.
Tako cvrčak, što uskrati za života,
mrtav daje izdahnuvši sred cvrčava kihota.

Pjesniku Bianoru cvrčak je sveti kukac, pa mu zato pjeva (*AP, IX, 273*):

*Suncem opijen u gaju zvukolija cvrčao cvrčak
dvostrukim jezikom zvučno svoju je pjevao pjesmu,
kada je Kriton zamkom ulovio vedra pjevača,
koga ulovio ne bi nijedan sposobni ptičar!
Ipak su toga bezbožna lovca kaznili bozi,
jer su mu zamke otada uvijek ostale prazne.*

Nepoznati pjesnik (*IX, 372*) radostan je što je na svojoj šetnji spasio pjevača Muzâ. U toj svojoj radosti kliče:

*Pauk je nježnom nožicom ispleo tanano tkivo
i tom je lukavom zamkom ulovio jednoga cvrčka.
Kada vidjeh sitna kukca, što pjev voli
kako se s paučinom bori i ciči, mimoići njega
mogao nisam ravnodušno, već ga oslobodih zamke.
Rekoh mu: »Slobodnim glasom pjevaj, pjevaču Muzâ!«*

Već sam spomenuo da su antički narodi cvrčka poštovali kao sveto biće i iskazivali mu sve počasti koje su inače odavali ostalim htoničkim božanstvima. Kult prema cvrčku očituje se i u nekim nadgrobnim epigramima u pjesnika *Palatinske antologije*. Pjesnik Pamfil žali za cvrčkom (*VII, 201*):

*O zvučni cvrčku, ti sa grane zelene,
na kojoj si boravio,
više ne ćeš otkriti svoje srce
zvučnim cvrčanjem svojim,
jer te u svirci ubi dječakova ruka,
kad te htjede uhvatiti.*

U epigramu Marka Argentarija čitamo (*VII, 364*) o nježnosti prema cvrčku, a taj je epigram sličan onome koji se pripisuje Aniti i Leonidi (*AP. VII, 190*):

*Cvrčku i skakavcu Miro je podigla spomenik ovaj,
kada je rukama prah bacila na njihov hum.
Plakala nježno uz lomaču njihovu ona je bolna.
Zgrabio cvrčka je Had, skakavca Demetre kći.*

Na sličan način oplakuju cvrčka pjesnici Arhija i Nikija. Prvi u dvama epigramima žali za cvrčkom (*VII, 191* i *VII, 213*). U posljednjem se obraća cvrčku kao da se obraća nekom svom suvremeniku:

*Cvrčku, prije si milo na zelenoj jelovoj grani
ili na završku guste borove cvrčao krošnje*

plješčući krilima svojim pastirima ljepše od lire.
 Ali te, jao, ubiše mravi, kad su te sreli,
 i sad te jadnog Hadove tamne okružuju sjene.
 Zar da se čudim, klonuo što si? Jednom je Homer,
 prvak pjesnika svoju rusu izgubio glavu,
 kada zagonetku ribara r'ješio nije.

Nikija zamišlja da cvrčak sam oplakuje svoju smrt (AP, VII, 200):

*Nikada više skriven pod listom zelene grane
 radosno cvrčati neću nježno cvrčanje svoje,
 jer me ručica djeteta zgrabi krišom na listu,
 zelenu listu, gdje sam zvonku pjevao pjesmu.*

*

Cvrčanje je cvrčka u našoj starijoj književnosti zapaženo i poetski oblikovano. Tako Zoranić u svojim *Planinama*²² opisuje svoj doživljaj ljetnog dana u kome zvukolije cvrčci pjevaju svoje pjesme. Taj je realistički opis za vrijeme u koje je živio Zoranić i prema mogućim dostignućima poezije u to doba vrlo karakterističan zbog svoje rustikalne robustnosti. Zoranić piše: »*Idoh tada ja državom tom i kroz razlik od bilja i cvitov miris, svi udi moji niku slast prijimljući navlastito srdačce pokripljeno staše. Jur drugač pokol u propast ulizoh, brzi konji sunčeni svitlo lišće vojahu i jur malne na podne bihu, kada ja hodeći k jednoh vrulji raskošni iz stine izvirujući i tiho po travi bistrim potokom tekući pridoh: okol vrulje dubi po naravi razliki razliko sajeni raskošan hlad, od sunčenih zrakov braneć ju, činjahu; ptičice po dublju i črčki po grmju šušanj od tiha vihra duhajuć vrulju tu naredno rešahu.*« ... Na drugom mjestu opisujući kako su pastiri lijepo pjevali da su sve oko sebe zadivili veli: »*Ne samo pastirska družba dva umića pastira umiče pojući tiho poslušajući stala biše, da i ptičice ukriviv glave ne žuboreći njih poslušale bihu; ni črčki skrbnim črčanjem, ni kobilice barući blujahu, da tihe stahu.*« – Kavanjin kad je u svome glomaznom djelu, u kome ima samo djelića s lirskom patinom, opisivao značajke mjeseci u godini, dodirujući se srpnja pjeva²³: *Lavskom febrom veoma gori/mjesec črčak srpanj vrući*«. I Kačić na jednom mjestu veli: »*Ali ćeš se prija predstaviti kano črčak pjevajuć do mraka*«²⁴. I Dositej Obradović kaže: »*Da si barem rekao, ako ću pući kao cvrčak pjevajući*«²⁵. Postoji i jedna lijepa narodna zagonetka koja se odnosi na cvrčkovo pjevanje ljeti: *Čvrčak čvrči, repom vrti, što god ljudi stekoše, poda nj metoš* (mlin). Lijepa pjesma Mavra Vetranića *Pjesanca šturku* možda se odnosi zaista na šturka, iako riječ šturak često zamjenjuje kukca o

²² Zoranić, P., *Planine* (izd. tekst, tumač i rječnik Vj. Štefanić), Zagreb 1942, s. 51. i 138.

²³ J. Kavanjin, *Usp. Rječnik J. akad. p. r. cvrčak*.

²⁴ Kačić na *ist. mj.*

²⁵ *Sovj.*, 67.

kome govorimo, jer pjesnici miješaju ta dva pojma. Sudeći prema jednom stihu Dominika Zlatarića, pjesma *Šali se s gizdavijem gospodinom*²⁶ stih 45: »Pri tebi su ljudi šturci« = ljudi neznatni i slabi, brbljavi kao cvrčci, moglo bi se držati da se citirana Vetraniceva pjesma odnosi na cvrčka koga su opjevali toliki antički pjesnici. Ako je to tako, onda je Vetraniceva pjesma *Pjesanca šturku* prije Nazorove *Cvrčak* i Krležine *Cikada u koru* (*Sinfonije – Podnevna Sinfonija*) najljepša pjesma iz starije hrvatske književnosti tome sunčevu pjevaču. Vetraniceva je sva u tečnim trohejima, a Nazorov *Cvrčak* cvrči svoje jambe i troheje i stvara uz plastičnu Krležinu pjesmu slobodnog stiha za razliku od Vetraniceve, koja je u biti religiozna pjesma, impresiju osebnijne pjesme životnog veselja²⁷.

Osim Nazora i Krleže, u modernoj je hrvatskoj poeziji više pjesnika izrazilo bogatstvo ljeta opisujući cvrčka, a među njima osobito: Begović, Cesarić, Delorko, Tadijanović i Cettineo. Ukoliko drugi pjesnici spominju cvrčka (Vladimir Nazor i drugi), a osobito Matoš – pjesma *Notturmo* i *Bajadera* – oni su izrazili doživljaj o popcu.

Da bi se povezali u istom motivu antički pjesnici s našima pjesnicima, citirat ću neke odlomke. Krleža u *Sinfonijama* pjeva o cvrčku (*Cikade u koru*) i sinhroniziranom metaforom ujedinjuje u cvrčkovu pjevu osebnijaj doživljaj proljeća:

Njiše se nježno granje rascvalih šljiva
i talasa se sočna, cvjetna trava.
Sve je to pjesma,
podnevna pjesma,
i plava
boja je radosna,
duboka,
živa.
A ove kolibe male, pitome dobre vesi,
omorika granje, zeleni ogranci gore,
i potoci plavi,
mlinovi mali,

²⁶ *Dubrovačka poezija – zbornik*, izd. Prosvete, Beograd 1950, s. 122. i. d.

²⁷ U jezičnom pogledu, premda je riječ cvrčak obično u helenskih pisaca označena onomatopejski: *τέρτιζ* a glagol *τερτίζω*, u rimskih *c i c a d a*, a glagol *strido*, *fritinno*, ipak imamo u jednih i drugih, uz spomenute riječi, mnoge epitete, sinonime i raznolike poetske varijacije, što je bio predmet moje citirane studije (*V. bilj.* 1).

U našem jeziku prema *Rječ. J. A.* uz riječ cvrčak imamo čvrčak i črčak (kaj. čvrček). U Benešića za mn. imamo cvrkūtaljke. Cvrčkova se pjesma označuje ovako: cvrčanje, cvrka, cvrkānje (Vuk, čvrkānje), cvrkut, cvrkūtānje, čvrčanje, črčanje pa i kvrčanje. Glagoli su: cvrčati, cvrkati, cvrknuti, cvrkūtati, cvrguljiti, čvrčati, črčati, cvrijēti, kvrčati i skvrčati. To je doista bogatstvo u onomatopejama.

Glagol *cvrčati* ne odnosi se samo na *cvrčka*, jer se javlja u raznim značenjima. *Cvrčati* se veli za a) pticu, zmiju, skakavca i sl., b) kad se nešto peče na žaru ili stavlja željezo u vodu. (*Usp. Odiseja, IX, 390*) i c) glagol može značiti nijanse plača, tuge kod svih živih stvorova. Riječi: cvrka, cvrčati i cvrčak uz *cikada* ustaljuju se u novijoj književnosti, osobito lirici. Za to pitanje usp. još: D. Boranić, *Onomatopejske riječi u slavenskim jezicima, Rad 178, s. 26. i s. v. cvrčak s. 73.*

što podnevnu pjesmu srebrno mrmoro
i oblaci žutih sumporastih nebesi,
sve je to podnevna sunčana glazba sklada,
što našom pjesmom južnjačkih cikada
ko svijetla kiša pada
na obrise grada.
Klikću ti, sunce, milijarde cikada!

Begović u pjesmi *Povratak* ovako evocira cvrčka, sunčeva pjevača, doživljujući srdačno ganuće u svom zavičaju:

... A Sunce peče,
a cvrčak pjeva žarku himnu ljeta,
a mlini buče, što se poredali
niz potok, među vrbam i jablanjem.

Cesarić plastično, ali s jednostavnom lirskom objektivnošću iznosi svoj doživljaj cvrčka u slavonskom ljetu (pjesma: *Slavonija*):

Slušam... U klasju pjeva cvrčak,
Da dani žetve dohode,
I da će skoro smeđi hrčak
Žitu doć u pohode.

Delorko u pjesmi *More* slika primorski krajolik u kome ljeti dominira svojim simfonijama sunčani pjevač:

U vinogradima ponad stijena
cvrčci od strasti zriču.
Nebesa se vode tiču
ljuljajući se jedrom na valu,
sve blista u tirkizu,
sve blista u opalu.

Tadijanović jednu svoju noviju pjesmu (*Veličanstvo mora*) intonira u doživljajnoj ekspresiji kasnog ljeta cvrčkovim pjevom, iako je ona u cjelini onomatopeja pjevanja sunčeva pjevača u kome je glavno more. Pjesma počinje:

Cvrčci u borovima
Cvrče pjesan bez kraja, a more uzburkano
Šumori i udara u hridi, i huči, i buči,
pod suncem rujanskim...

Cettineo je u mnogim pjesmama kroz svoje zbirke opjevao cvrčka. Znao je uz doživljaj ljetne simfonije toga pjevača dati i druge naglaske. U pjesmi *Ciganka i majmun* pjesniku cvrčak služi kao posebna evokacija ravnodušnosti svih ljepota krajolika prema čovjekovu bolu:

Sa ivica strmenitog puteljka,
umesto dece, potsmevaju mu se cvrčci
ravnodušno i tupo...

Ili u drugoj:

Tri puna meseca preklinju cvrčci od zore do mraka.

(*Podne u šumi*); a najjača mu je evokativna slika u spomenutom smislu u pjesmi *Suton*:

Je li to pjevaju cvrčci,
ili čelični čekići skidaju s krošanja spaljene kose?

*

I na kraju citirani odlomci uvjeravaju nas da je bogatstvo izraza, metafora i epiteta koji se odnose na cvrčka i njegovo cvrčanje, a i na njegov život, najobilnije izraženo u helenskih pjesnika. Osim toga, ako uočimo istaknute stihove u citiranim odlomcima, vidimo i u prijevodu da su helenski pjesnici pažljivo i raznoliko birali riječi da bi izrazili svoje divljenje i doživljaje onomatopejskog ritma cvrčkova pjevanja kao i ljepotu i sinhroničnost sa cijelim ugođajem ljeta, kako se taj javlja u mediteranskom pejzažu. Motiv o cvrčku u antičkoj poeziji, osobito u starohelenskoj, ide u broj motiva koji nas uvjeravaju da je antički čovjek imao u sebi, a i dokazao zdravo i osebujno oduševljenje za prirodne ljepote, kako su to shvatili i izrazili neki naši pjesnici. Sličnosti i simbioze, koje se pri tom same od sebe nameću, nisu od male vrijednosti u estetskom pogledu. Tako Nazorova pjesma *Cvrčak* samo djelomično u sebi obuhvaća rapsodičnu raspjevanost, koju su izrazili neki helenski pjesnici, premda ona u doživljajnom pogledu opet može biti simbioza raznolikih ugođaja, koje smo sreli u citiranim odlomcima ili cijelim pjesmama.

Nije potrebno isticati da neki naši liričari upotrebljavaju riječ *cvrčak* i za druge kukce kao za zrikavca, popca i šturka, poljskog ili kućnog, iako je cvrka svih tih kukaca različita i vezana za određeno godišnje doba i neki krajolik.²⁸ Ta *licentia poetica* u modernih liričara ipak je s jedne strane osiromašila ili siromaši pjesnički izražajni jezik, a s druge ne stvara tačno uvjerljivu poetsku sliku za doživljaj ljetne impresije; ta nije u svom unutrašnjem i vanjskom poetskom doživljaju poetski ni plastična ni evokativno tačna²⁹.

Motiv o sunčevu pjevaču u malom obujmu estetski nas upućuje da barem djelomično uđemo u doživljajnu sferu tako mnogovrsnih zanosa koji traže svoju izražajnost, jer je *pjesma zemlje ona koja nikad ne umre* (J. Keats). To se osobito osjeća iz početne i završne strofe Nazorove pjesme:

*I cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče
svoj trohej zagušljivi, svoj zvučni, teški jamb.
Podne je... kao voda tišinom razlijeva se
sunčani ditiramb.*

²⁸ I. Ladika, *Cvrčci, zrikavci i šturci, Hrvatsko kolo*, 1942, s. 360. i d.

²⁹ V. Pavletić, *Kako su stvarali književnici*, Zagreb 1956, s. 256. i 258, gdje se kritički u estetskom pogledu osvrće na Matoševu pjesmu: »*Bajadera*« s obzirom na riječ *cvrčak*.